

УДК [349.42:338.439.02](477)“364”
DOI 10.37772/2518-1718-2024-2(46)-8

ПРОДОВОЛЬСТВО ЯК ЗБРОЯ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ

У статті розглянуто законодавчі зміни щодо продовольчої безпеки які відбулись в Україні за останні декілька років спричинені війною, щодо використання їжі як зброї, що в контексті подій може загрожувати світовій продовольчій системі. Війна має глибокі наслідки для продовольчої безпеки, згідно із зазначеними оновленими даними United Nations у 2030 році від недоїдання страждатимуть 670 млн осіб – це на 78 млн більше, ніж було до пандемії COVID-19.

На сьогодні поширюється і загострюється ще одна криза, яка може вплинути на глобальну динаміку продовольчої безпеки, – це війна в Україні, що здійснила всеосяжний вплив на світові сільськогосподарські ринки у різних аспектах, як експортно-імпортних, виробництво сільськогосподарської продукції на прифронтових територіях, нерозміновані сільськогосподарські поля, підвищення цін в процесі обробітку землі та ін., що безумовно погіршує становище багатьох виробників у галузі продовольчої безпеки та харчування. Також порушення логістичних ланцюгів поставок призводить до підвищення світових цін на зерно, мінеральних та органічних добрив та енергоносіїв, що призводить до дефіциту продовольства та провокуватиме подальшу інфляцію продовольчих цін у світі.

Спричинені ускладнення впливають, наприклад, на реалізацію глобальних цілей The 2030 Agenda for Sustainable Development, що у найближчому майбутньому може надати поштовх до міжнародних та національних законодавчих змін бачення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольче забезпечення, агросфера, сільськогосподарська продукція, доступність населення, якість харчування, продовольча незалежність.

Постановка проблеми. Global Food Security Index, GFSI [1] визначає чотири показники оцінки продовольчої безпеки країн серед яких: цінова доступність (Affordability), фізична доступність/нааявність продуктів харчування (Availability), якість та безпечність (Quality and Safety), а також ресурси і сталий розвиток (Natural Resources and Resilience). На меті кожної держави на сьогодні постає важливе питання щодо підтримання належного рівня продовольчої безпеки, що розуміється як досягнення стану оптимального забезпечення населення країни економічно доступними, якісними і безпечними продуктами харчування. Якщо ж проаналізувати країни за показниками GFSI, то більшість з них не будуть відповідати поставленій меті. В контексті зростання численності населення, кліматичних змін, відсоток голодуючих або відсутність доступності продуктів харчування навіть у розвинених країнах світу, війни сьогодення та інші фактори впливають на забезпечення продовольством. У прийнятих United Nations

у 2015 році The 2030 Agenda for Sustainable Development [2] приділено значну увагу саме голоду (ціль № 2).

Більш гостро це питання постає внаслідок збройної агресії РФ, яка на сьогодні ускладнює питання продовольчого забезпечення України, спричиняє порушення агровиробничих процесів внаслідок мінування сільськогосподарських полів, пошкодження спецтехніки, знищення тваринницьких ферм, екологічні наслідки, забруднення ґрунтів та ін, що нерозривно пов'язано з реалізацією головної мети держави – підтримка належного рівня продовольчої безпеки.

Мета статті – аналіз законодавства України в частині забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, визначення основних проблем та формування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з урахуванням міжнародно-правового аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові питання забезпечення продовольчої безпеки в

контексті умов воєнного стану в Україні у своїх роботах розглядали такі вчені, як: О.В. Гафурова, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, Г.С. Корнієнко, Т.В. Курман, М.Ю. Покальчук, Пустовіт Ю.Ю., О.М. Туєва та ін. Ця проблематика не була належним чином висвітлена з урахуванням новітніх законодавчих змін на національному та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. В усьому світі відсутність продовольчої безпеки та недоїдання спричиняють соціальні та політичні заворушення, а також перешкоджають суспільному та економічному розвитку. Напад Росії на Україну зруйнував світові сільськогосподарські ринки та погіршив продовольчу безпеку серед країн, які вже мають справу з тривалим шоком від Covid-19, триваючими наслідками регіональних конфліктів та зростаючим впливом зміни клімату. І хоча зміна клімату обмежує доступ до прісної води, попит на неї зростає в усіх секторах, включаючи сільське господарство, на яке припадає більша частина світового споживання прісної води і яке є найбільшим неточковим джерелом забруднення води. Водна безпека на рівні домогосподарств також має вирішальне значення для продовольчої безпеки та харчування в усьому світі.

Юристи-правозахисники, які наразі співпрацюють з прокуратурою України, збирають досвід про російські воєнні злочини для передачі до Міжнародного кримінального суду (МКС), обвинувачуючи Росію в навмисному заподіянні голоду під час військових дій.

Юсуф Хан, старший юрист юридичної фірми *Global Rights Compliance (GRC)* пояснює: «Перетворення продовольства на зброю відбувалося в три етапи, від первісного вторгнення, коли українські міста були в облозі і постачання продовольства було припинено».

Серед задокументованих інцидентів – загибель 20 мирних жителів у Чернігові рано вранці 16 березня 2022 року, коли російські осколкові бомби вибухнули біля супермаркету в місті, де українці стояли в черзі за хлібом та їжею. Слідчі також зосереджені на захопленні Маріуполя, оскільки в місто припинили постачання продовольства, а коридори з гуманітарною допомогою заблокували, або ж піддали бомбардуванням, що зробило втечу мирних жителів, які голодували, важкою або неможливою.

Другий етап включає в себе знищення Росією запасів продовольства і води, а також джерел енергії по всій Україні під час бойових дій, які є «об'єктами, необхідними для виживання цивільного населення».

Третій елемент – це спроби РФ запобігти або обмежити експорт українських продуктів харчування, нападаючи на зернові об'єкти на Дунаї та в Чорному морі. У цьому випадку правозахисники посиляються на дані українських чиновників про те, що напри-

кінці липня і на початку серпня було знищено 270 тис. тонн продуктів харчування [3].

Правозахисна група GRC працює з українською прокуратурою над складанням досвід про злочини РФ до кінця наступного року. Юристи мають намір подати заяву згідно зі статтею 15 Римського статуту, що дозволяє третім особам надсилати інформацію про ймовірні воєнні злочини прокурору Міжнародного кримінального суду [4]. Рішення щодо продовження справи ухвалюватиме прокурор, який базується в Гаазі.

Більшість держав і науковців у галузі гуманітарного права вважають, що підхід до підтримання війни неправильно трактує поняття військової цілі. Наприклад, більшість міжнародних експертів, які підготували Гарвардський посібник з міжнародного права, що застосовується до повітряних і ракетних воєн [5], Талліннський посібник з міжнародного права, що застосовується до кібервійни [6], і Талліннський посібник 2.0 з міжнародного права [7], що застосовується до кібероперацій, відкинули цей підхід. Крім того, Дослідницька група Асоціації міжнародного права з питань ведення воєнних дій у 21 столітті дійшла висновку, що застосування визначення порушило б принцип розрізнення [8].

Таким чином, сам факт війни загрожує голодом та економічною кризою в Україні та за її межами. Але, що ще гірше, Росія навмисно атакує сільськогосподарську інфраструктуру. Комісар ЄС з питань сільського господарства в офіційній заяві повторив твердження українського заступника міністра, який звинуватив Росію у використанні «української землі... як зброї війни» [9].

На наступній прес-конференції комісар дійшов висновку, що єдиною «інтерпретацією [дій Росії] є те, що вона хоче створити голод і використати його як метод агресії». Він вказав на використання Радянським Союзом голоду як тактики в 1932 – 1933 роках проти народів України і Казахстану, коли загинули понад 6 мільйонів людей [9].

Стаття 52(1) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, учасниками якого є і Україна, і Росія, визначає цивільні об'єкти як такі, що «не є військовими об'єктами». Військові об'єкти визначені у статті 52(2): «Що стосується об'єктів, то військові об'єкти обмежуються тими об'єктами, які за своїм характером, розташуванням, призначенням або використанням роблять ефективний внесок у воєнні дії і повне або часткове знищення, захоплення або нейтралізація яких за обставин, що існують у цей час, дає певну військову перевагу» [10].

Навіть самі продукти харчування можуть бути кваліфіковані на цій підставі. Така можливість визнається у статті 54(2) Додаткового протоколу I, яка

забороняє напади на об'єкти, необхідні цивільному населенню. Вона містить виняток для незамінних об'єктів, таких як «продукти харчування», що використовуються «як засоби існування виключно для членів збройних сил [супротивника]» [ст. 54(3)(b)]. [10]. У такому випадку продовольство набуває статусу військової цілі і є об'єктом нападу за умови дотримання інших норм міжнародного гуманітарного права, що регулюють напади.

Аналогічно, сільська територія може кваліфікуватися як військовий об'єкт за місцем розташування. Наприклад, сільськогосподарські угіддя, прилеглі до дороги, які навмисно затоплені, щоб змусити ворожі транспортні засоби залишатися на дорозі, тим самим роблячи їх вразливими для нападу, є військовим об'єктом. Продовольство та пов'язана з ним інфраструктура також можуть кваліфікуватися за призначенням (майбутнім використанням). Наприклад, міст, яким перевозять сільськогосподарську або харчову продукцію, але не військову техніку чи особовий склад, все одно є військовим об'єктом за «призначенням», якщо ворог неминуче використає його пізніше як військову «лінію зв'язку».

Здавалося б, аксіомою є те, що продовольство та пов'язана з ним інфраструктура, включаючи сільськогосподарську продукцію та інфраструктуру, кваліфікуються як цивільні об'єкти, захищені від нападів.

У 1971 році Генеральний юрисконсульт Міністерства оборони США зробив саме такий висновок у своїх свідченнях перед Конгресом: «Напад будь-якими засобами на сільськогосподарські культури, призначені виключно для споживання некомбатантами, які не беруть участі у воєнних діях противника, є незаконним, оскільки це не буде нападом на законну військову мету» (Посібник з права війни Міністерства оборони США, стор. 711) [11].

Точним є твердження професора Йорама Дінштейна у його класичній праці «Ведення воєнних дій за правом міжнародних збройних конфліктів» про те, що такий підхід «заходить надто далеко». Як він зазначив: «Для того, щоб об'єкт можна було кваліфікувати як військовий об'єкт, повинен існувати безпосередній зв'язок з «веденням бойових дій». Посіви та інша сільськогосподарська продукція самі по собі не є військовими цілями». Будь-яке твердження про те, що російські удари по сільськогосподарському сектору можуть бути виправдані тим, що він кваліфікується як військова мета, на мою думку, є юридично необґрунтованим [12].

Слід зауважити, що на додаток до заборони нападати на цивільні об'єкти, стаття 54 Додаткового протоколу I, яка зобов'язує Росію, містить звинувачення, висунуті офіційними особами Європейського Союзу та іншими. Вона передбачає особливий захист

об'єктів, від яких залежить виживання цивільного населення, особливо продовольства і води [10].

Цілеспрямовані атаки Росії завдають шкоди не лише навколишньому середовищу, але й знищують транспортну інфраструктуру, зерносховища, продовольчі склади, створюють перепони проведення сільськогосподарських робіт. Тобто такі дії спрямовані на створення продовольчої катастрофи в Україні й світі, знищення соціально-економічного потенціалу України, зокрема й сільського господарства та мають ознаки агроекоциду.

На думку професорки Тетяни Курман, агроекоцид слід розглядати окремим різновидом екоциду і розуміти як умисне масове знищення чи отруєння об'єктів та ресурсів агросфери (грунтів, водойм, лісів, посівів, насаджень і врожаю сільськогосподарських рослин, сільськогосподарських тварин тощо), а також вчинення інших дій, що можуть спричинити агроекологічну або продовольчу катастрофу. Дане поняття закладає підстави для розуміння агроекологічної катастрофи та продовольчої катастрофи як наслідків агроекоциду. Агроекоцид включає, як елементи геноциду, оскільки мова може йти про спричинення продовольчої катастрофи, голоду і створення таким чином загрози повного або часткового знищення груп населення, націй, народів певного регіону, держави чи світу [13]. Сучасна доктрина аграрного права України наразі напрацьовує підходи щодо юридичної відповідальності за агроекоцид.

Оскільки війна в Україні заподіяла колосальну шкоду сільському господарству, агробізнесу, соціальній сфері села, екологічним системам на мільярди доларів, які в умовах воєнного стану об'єктивно не можуть бути компенсовані сільськогосподарським товаровиробникам, суб'єктам агробізнесу, селянам, територіальним громадам, державі, Українському народові, актуальними постали питання щодо розробки законодавчих і підзаконних актів з питань реалізації статті 41 Конституції України [14] щодо відшкодування шкоди, заподіяної власникам землі і землекористувачам, сільському господарству, суб'єктам агробізнесу, соціальній сфері села, екологічним системам внаслідок російської агресії та геноциду і екоциду проти Українського народу. Оскільки, як наголошує професор Володимир Носік, у нормах чинного земельного, аграрного, природо-ресурсного, екологічного, цивільного, та іншого законодавства ці питання повністю не врегульовані [15].

Тим не менш українським Парламентом було здійснено низку змін і доповнень у чинне законодавство, що має сприяти зміцненню правових засад продовольчої безпеки в державі. Так, 27 серпня 2022 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 773-р схвалено проект Угоди про фінансування за-

ходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)» [16]. У результаті реалізації умов підписаного Сторонами 5 вересня 2022 р. Контракту Уряд України отримав 500 млн євро грантових коштів. Їх частину спрямовано на підтримку продовольчої безпеки та посилення економічної стійкості країни через забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської та харчової продукції.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 р. №2145-IX [17] були врегульовані земельні відносини під час дії воєнного стану з метою використання всіх доступних сільськогосподарських угідь для ведення сільського господарства. Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту: 1) договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту земель сільськогосподарського призначення, строк яких закінчився після введення воєнного стану, поновлюється на один рік без волевиявлення сторін та без внесення відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; 2) земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності передаються в оренду на строк до одного року виключно для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; 3) власники та користувачі земельних ділянок звільняються від відповідальності за невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням, а саме за невикористання земельних ділянок тощо.

Разом з тим, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 р. №2120-IX [18] сільськогосподарські товаровиробники тимчасово були звільнені від плати за землю (земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності), за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також за земельні ділянки (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди.

Механізм гарантування продовольчої безпеки у сучасних умовах реалізується за участю держави в особі уповноважених органів як основного суб'єкта

правовідносин у цій сфері, а також міжнародних інституцій, зокрема ООН та ЄС.

Ми розглянемо деякі з ключових висновків і досліджень, що проливають світло на практичні аспекти цього питання.

Всесвітня продовольча програма ООН – Продовольча допомога заради миру.

Всесвітня продовольча програма (ВПП) [19] тісно співпрацює з УВКБ ООН [20] під час надзвичайних ситуацій та довготривалих криз, щоб забезпечити продовольством вимушених переселенців по всьому світу, особливо вразливі групи населення, такі як жінки та діти. Вона підтримує діяльність, пов'язану з продовольством, спрямовану на розбудову самодостатності біженців шляхом розвитку виробництва продуктів харчування або створення інших видів зайнятості.

ВПП ООН надає продовольчу допомогу, коли кількість бенефіціарів становить щонайменше 5 000 осіб, але для менших груп населення, де місцева влада не може задовольнити потреби, зазвичай втручається УВКБ ООН.

Завдяки своєчасному наданню необхідної кількості та потрібних видів продуктів харчування, УВКБ ООН та ВПП ООН прагнуть забезпечити відновлення або підтримання здорового харчування за допомогою збалансованого та культурно прийнятнього продуктового кошика. Хоча УВКБ ООН несе основну відповідальність за визначення стандартів харчування та реалізацію спеціальних програм харчування, обидві організації проводять спільні місії з оцінки продовольчої ситуації та співпрацюють у розподілі продовольчих пайків і визначенні планових показників щодо кількості бенефіціарів.

«Подовження угоди збільшить пропозицію продовольства та добрив на світових ринках, а отже, знизить ціни та скоротить ступінь невизначеності щодо поставок у майбутньому. Це також забезпечить фермерам дохід, який дозволить їм провести посівну у новому сезоні», – зазначила Моніка Тотова (Monika Tothova), економіст Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization, FAO) [21].

Крім зазначеного, слід наголосити на ще одній важливій речі. В усьому світі відсутність продовольчої безпеки та недоїдання спричиняють соціальні та політичні заворушення, а також перешкоджають людському та економічному розвитку. Війна Росії в Україні зруйнувала світові сільськогосподарські ринки та погіршила продовольчу безпеку серед країн, які вже мають справу з тривалим шоком від Covid-19, триваючими наслідками регіональних конфліктів та зростаючим впливом зміни клімату. І хоча зміна клімату обмежує доступ до прісної води, попит на неї зростає в усіх секторах, включаючи сільське госпо-

дарство, на яке припадає більша частина світового споживання прісної води і яке є найбільшим неточковим джерелом забруднення води. Водна безпека на рівні домогосподарств також має вирішальне значення для продовольчої безпеки та харчування в усьому світі.

Програма CSIS «Глобальна продовольча та водна безпека» проводить незалежні дослідження та аналіз і надає політичні рекомендації щодо подолання динамічних загроз глобальній продовольчій та водній безпеці, приділяючи особливу увагу взаємозв'язку між глобальною політикою у сфері продовольчої та водної безпеки в рамках проекту CSIS «Водна безпека» [22]

Обидві вказані програми вдало реалізуються в Україні під час війни, і стали невідкладною допомогою для українського народу.

Крім того, як один із способів гарантування продовольчої безпеки у світі в умовах воєнного стану в Україні, слід вважати підписану 22 липня 2022 р. у м. Стамбул (Республіка Туреччина) за пропозиції Організації Об'єднаних Націй між Україною, Туреччиною та Генеральним секретарем ООН Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів [23]. Угодою передбачається, що всі Сторони надаватимуть максимальні гарантії щодо безпечного й надійного середовища для всіх суден, які беруть участь у цій Ініціативі. У м. Стамбул (Республіка Туреччина) під егідою Організації об'єднаних Націй створено Спільний координаційний центр, учасниками якого є ООН та Сторони Угоди. Цей Центр здійснює загальний нагляд та координацію Ініціативи. Кожна сторона та ООН були представлені в Центрі однією високопоставленою високопосадовою особою та узгодженою необхідною кількістю представників. З 1 серпня 2022 року, з моменту виходу з українського порту «Одеса» першого судна України, до 18 червня 2023 вдалося експортувати «зерновим коридором» 32 млн т українських зернових. Про це пише Rail insider із посиланням на інформацію «Українського клубу аграрного бізнесу» (УКАБ) – до країн Європи, Африки та Азії. Тимчасовим коридором скористалися вже більше 150 суден [24].

Висновки. Таким чином, голод як метод ведення війни не лише порушує міжнародне гуманітарне право, але й суперечить окремим положенням Женевських конвенцій [10] та Римського статуту Міжнародного кримінального суду [4]. Голодування було одностайно засуджено Радою Безпеки ООН у 2018 році резолюцією 2417 [25]. За визначенням експертів ООН, «голод» – це не лише питання доступу до їжі для виживання, а й «навмисне позбавлення не лише їжі чи води, а й інших товарів, необхідних для виживання цивільного населення».

Терористична, по суті, діяльність РФ спровокувала продовольчу кризу світового масштабу. Частково її подолати дозволить розблокування українських портів для вивезення зернових. Разом з цим важливо здійснювати моніторинг потреб українського населення у продовольстві, щоб уникнути голоду в нашій державі. При цьому необхідно вирізняти прихований голод і оцінювати об'єктивно забезпечення українських громадян безпечною та якісною харчовою продукцією, а не її імітацією. Також слід врахувати, що у контексті членства України в СОТ через війну унеможливилося застосування таких засобів захисту внутрішнього ринку держави, як експортні та імпорتنі квоти.

Зважаючи на сучасні реалії, що склалися в галузі сільського господарства в Україні, вже зараз на законодавчому рівні необхідно закріпити, що при формуванні напрямів реалізації державної аграрної політики та здійсненні державних інвестицій пріоритет має надаватися виробництву продовольства та питанням якості харчування населення, підвищуючи таким чином стійкість національної продовольчої системи до зовнішніх загроз. Акцент при цьому має бути зроблений на зміцненні стійкого дрібнотоварного виробництва продовольства, будівництво елеваторів, зернохосовищ, інших об'єктів аграрної логістики, підвищення ступеня переробки зібраного врожаю, а також зміцнення місцевих, національних та регіональних ринків продовольства для дрібних землевласників, включаючи системи транспортування, зберігання та переробки сільськогосподарської сировини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Global Food Security Index. URL: <https://im-pact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Index>.
2. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. United Nations, 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
3. Benchbook on the Adjudication of International Crimes under Ukrainian Domestic Law. 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1HTaLeK7cyeuKwU1i3ZucVCHpe3LFFixe/view>
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare. Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University. Cambridge University Press, 2022 <https://doi.org/10.1017/CBO9781139525275>

6. Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. Cambridge University Press, 2013. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139169288>
7. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. Cambridge University Press, 2017. <https://doi.org/10.1017/9781316822524>
8. Лехто М. Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту норми та рекомендації щодо захисту природного середовища згідно з міжнародним гуманітарним правом, з коментарями комісія з міжнародного права. Друга доповідь Спеціального доповідача Марії Лехто (Marja Lehto), п. 196-199. 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/02/IHL-Guidelines_environment_ua.pdf
9. Delegation of the European Union to Ukraine. Ukraine: EU-Ukraine Defence Industries Forum bolsters cooperation between Ukrainian and European defence industries. EEAS, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/ukraine-eu-ukraine-defence-industries-forum-bolsters-cooperation-between-ukrainian-and-european_en?s=232
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
11. The Department of Defense Law of War Manual (June 2015, Updated July 2023) URL: <https://media.defense.gov/2023/Jul/31/2003271432/-1/-1/0/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.PDF>
12. Dinstein Y. The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict. Cambridge University Press, 2016. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316389591>
13. Курман Т.В. Актуальні питання правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах агроєкоциду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 5. С. 225-228.
14. Конституція України: Закон України: від 08.12.2004 № 2222-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. Носік В. В. Законодавче забезпечення права на доступ до використання сільськогосподарських земель в умовах воєнного стану як передумова продовольчої безпеки. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. С. 31–33.
16. Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості): Розпорядження Кабінету Міністрів України Про підписання Угоди про фінансування заходу від 27 серпня 2022 р. № 773-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidpysannia-uhody-pro-finansuvannia-zakhodu-zmenshennia-vrazlyvosti-ta-s773-270822>
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. №2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
19. United Nations World Food Programme, WFP. URL: <https://ukr.reg.scope.wfp.org/ukr/faq>
20. УВКБ ООН – UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/ua/>
21. Food and Agriculture Organization, FAO. Ukrainian grain deal partially eases tension of food crisis 2023 URL: <https://www.fao.org/geneva/news/detail/es/c/1676659/>
22. Програма CSIS «Глобальна продовольча та водна безпека» URL: <https://www.csis.org/programs/global-food-and-water-security-program>
23. Delegation of the European Union to Ukraine. Black Sea Grain Initiative. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/black-sea-grain-initiative-statement-high-representative-behalf-european-union-russia%E2%80%99s-termination_en?s=232
24. RAIL.insider. URL: <https://www.railinsider.com.ua/>
25. Adopting Resolution 2417 (2018), Security Council Strongly Condemns Starving of Civilians, Unlawfully Denying Humanitarian Access as Warfare Tactics. URL: <https://press.un.org/en/2018/sc13354.doc.htm>

REFERENCES

1. *Global Food Security Index*. Retrieved from: <https://im-pact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Index>.
2. United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1. Retrieved from: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
3. Benchbook on the Adjudication of International Crimes under Ukrainian Domestic Law (2024). Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1HTaLeK7cyeuKwU1i3ZucVCHpe3LFFixe/view>
4. *Rome Statute of the International Criminal Court International courts*. UN; Statute, International document, Amendments dated 07.17.1998. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].
5. *HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare. Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University*. (2022). Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139525275>
6. *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. (2013). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139169288>
7. *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. (2017). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316822524>
8. Lehto, M. (2023). Guidelines for the protection of the natural environment during armed conflict, norms and recommendations for the protection of the natural environment under international humanitarian law, with comments by the International Law Commission. The second report of the special rapporteur Marja Lehto, para. 196-199. Retrieved from: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/02/IHL-Guidelines_environment_ua.pdf [in Ukrainian].
9. Delegation of the European Union to Ukraine. Ukraine: EU-Ukraine Defence Industries Forum bolsters cooperation between Ukrainian and European defence industries. EEAS, 2022. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/ukraine-eu-ukraine-defence-industries-forum-bolsters-cooperation-between-ukrainian-and-european_en?s=232
10. Additional Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) (1977, June 8). UN; Protocol, International document, Rules (1977, June 8). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].
11. *The Department of Defense Law of War Manual* (June 2015, Updated July 2023) Retrieved from: <https://media.defense.gov/2023/Jul/31/2003271432/-1/-1/0/DOD-LAW-OF-WAR-MANUAL-JUNE-2015-UPDATED-JULY%202023.PDF>
12. Dinstein, Y. (2016). *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316389591>
13. Kurman, T. V. (2023). Actual issues of legal provision of food security in conditions of agroecocide. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 5, 225–228 [in Ukrainian].
14. Constitution of Ukraine, No. 2222-IV (2004, December 8). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
15. Nosik, V. V. (2022). Legislative provision of the right to access to the use of agricultural land under martial law as a prerequisite for food security. *Prodovolcha ta ekolohichna bezpeka u voieny i pisliavoieny chasy: pravovi vyklyky dlia Ukrainy ta svitu: Proceedings of International Scientific and Practical Online/Offline Conference* (pp. 31–33) Kyiv: FOP Yamchynskyi O.V. [in Ukrainian].
16. Reducing vulnerability and increasing food security through support for the affected population and agricultural production in Ukraine (Contract for State Development and Strengthening of Resilience): Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the signing of the Agreement on financing the event, No. 773-r (2022, August 27). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidpysannia-uhody-pro-finansuvannia-zakhodu-zmenshennia-vrazlyvosti-ta-s773-270822> [in Ukrainian].
17. Law of Ukraine On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under martial law, No. 2145-IX (2022, March 24). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> [in Ukrainian].
18. Law of Ukraine On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms during the period of martial law, No. 2120-IX (2022, March 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> [in Ukrainian].

19. United Nations World Food Programme, WFP. Retrieved from: <https://ukr.reg.scope.wfp.org/ukr/faq>
20. UNHCR UN. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/ua/> [in Ukrainian].
21. Food and Agriculture Organization, FAO. Ukrainian grain deal partially eases tension of food crisis 2023 Retrieved from: <https://www.fao.org/geneva/news/detail/es/c/1676659/>
22. CSIS Program 'Global Food and Water Security'. Retrieved from: <https://www.csis.org/programs/global-food-and-water-security-program> [in Ukrainian].
23. Delegation of the European Union to Ukraine. Black Sea Grain Initiative. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/black-sea-grain-initiative-statement-high-representative-behalf-european-union-russia%E2%80%99s-termination_en?s=232
24. RAIL.insider. Retrieved from: <https://www.railinsider.com.ua/>
25. Adopting Resolution 2417 (2018), Security Council Strongly Condemns Starving of Civilians, Unlawfully Denying Humanitarian Access as Warfare Tactics. Retrieved from: <https://press.un.org/en/2018/sc13354.doc.htm>.

KONDRATENKO DARYNA

PhD in Law, Assistant at the Department of Land and Agrarian Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

FOOD AS A WEAPON: LEGAL BASIS FOR ENSURING FOOD SECURITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE WAR

Problem setting. The Global Food Security Index (GFSI) defines four indicators for assessing food security in countries, including Affordability, Physical Availability/Availability, Quality and Safety, and Natural Resources and Resilience. The goal of each state today is to maintain an adequate level of food security, which is understood as achieving a state of optimal provision of the country's population with economically affordable, high-quality and safe food. If we analyze countries by GFSI indicators, most of them will not meet this goal. In the context of population growth, climate change, the percentage of hungry people or lack of food availability even in developed countries, wars and other factors affect the food supply. The 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted by the United Nations in 2015, pays considerable attention to hunger (Goal 2).

This issue is becoming more acute as a result of Russia's armed aggression, which is currently complicating the issue of food supply in Ukraine, causing disruption of agricultural production processes due to mining of agricultural fields, damage to special equipment, destruction of livestock farms, environmental impact, soil pollution, etc.

Analysis of recent researches and publications. The legal issues of food security in the context of martial law in Ukraine have been considered in the works of such scholars as: O.V. Gafurova, V.M. Yermolenko, T.O. Kovalenko, G.S. Kornienko, T.V. Kurman, M.Y. Pokalchuk, Y.Y. Pustovit, O.M. Tuieva, etc. This issue was not properly covered in the light of the latest legislative changes at the national and international level.

Purpose of the research is to analyze Ukrainian legislation on food security under martial law, identifying the main problems and formulating proposals for improving the current legislation, taking into account the international legal aspect.

Article's main body. The article examines the legislative changes in food security that have taken place in Ukraine over the past few years due to the war, the use of food as a weapon, which in the context of the events may threaten the global food system. The war has profound implications for food security, with the United Nations estimating that 670 million people will suffer from malnutrition in 2030, 78 million more than before the COVID-19 pandemic.

Today, another crisis is spreading and exacerbating that could affect the global dynamics of food security - the war in Ukraine, which has had a comprehensive impact on global agricultural markets in various aspects, such as export and import, agricultural production in frontline areas, unmined agricultural fields, higher prices in the process of land cultivation, etc. In addition, the disruption of logistics supply chains leads to higher world prices for grain, mineral and organic fertilizers, and energy, which leads to food shortages and will provoke further food price inflation in the world.

The resulting complications affect, for example, the implementation of the global goals of The 2030 Agenda for Sustainable Development, which in the near future may give rise to international and national legislative changes in the vision of food security.

Conclusions and prospects for the development. Famine as a method of warfare not only violates international humanitarian law, but also contradicts certain provisions of the Geneva Conventions and the Rome Statute of the International Criminal Court. According to the UN experts, "famine" is not only a matter of access to food for survival, but also "the intentional deprivation of not only food or water, but also other goods necessary for the survival of the civilian population."

Russia's terrorist activities have provoked a global food crisis. Unblocking Ukrainian ports for grain exports will help to partially overcome it. At the same time, it is important to monitor the food needs of the Ukrainian population in order to avoid famine in our country. It should also be noted that in the context of Ukraine's membership in the WTO, the war makes it impossible to apply such means of protecting the domestic market as export and import quotas.

Given the current realities in the agricultural sector in Ukraine, it is already necessary to enshrine at the legislative level that in shaping the directions of the state agricultural policy and public investment, priority should be given to food production and the quality of nutrition of the population, thus increasing the resilience of the national food system to external threats.

Key words: food security, food supply, agricultural sector, agricultural products, population accessibility, food quality, food independence.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Кондратенко Д. Ю. Продовольство як зброя: правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні в умовах воєнного стану. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 53–61.